

Carmen Korn

En de wereld was jong

Vertaald uit het Duits door Olga Groenewoud

SIGNATUUR

2021

1 JANUARI

Keulen

Gerda schoof het gordijn opzij en keek naar de bron voor haar huis aan de Pauliplatz. Een vertrouwde blik op het kleine kalkstenen figuurtje van Pan, die op de kogel boven op de zuil van de bron zat en zijn herdersfluit tegen zijn lippen hield. Ze meende bijna zachte fluittonen te horen. Hij was grijzer geworden, het steen leek poreuzer, maar terwijl de huizen hier de nodige oorlogsschade hadden opgelopen, had niets de fluit uit Pans handen kunnen slaan.

Op de ochtend van nieuwjaarsdag naar Pan op zijn bron kijken, dat was al sinds jaar en dag een ritueel van Gerda Aldenhoven. Als ze het een keer niet zou doen, zou dat misschien ongeluk brengen.

‘Herinner je je ons laatste concert in de Gürzenich?’

‘Schumanns Derde. Dat is lang geleden, bijna alsof het niet echt gebeurd is,’ zei Heinrich Aldenhoven. Hij zuchtte bij de herinnering aan het oude feesthuis; het was zo’n fijne gewoonte geweest om daar op de eerste dag van het jaar naar een concert te gaan.

‘Ze zullen de Gürzenich weer opbouwen, Heinrich.’

‘Hopelijk maak ik dat nog mee. En? Hoor je Pans fluit?’

Gerda glimlachte. Ze liet het gordijn van de erker los en liep naar haar man toe, die in de deuropening stond. Ze streek over zijn nog ongeschoren wangen. ‘Lieve *grandpa*,’ zei ze. ‘Ben je van plan een baard te laten staan?’ Hij was tien jaar ouder dan zij, wat hem tot voor kort niet aan te zien was geweest.

‘Ik ga me zo scheren. Maar zou je alsjeblieft weer een ander koosnaampje willen gebruiken? Zo gek is het toch niet dat ik er in de laatste uren van de grote slachtpartij niet uitzag als een jonge god?’

Hun veertienjarige zoon hadden ze in de kelder kunnen verstoppen om hem te behoeden voor de Volkssturm. Heinrich Aldenhoven zelf was echter op het laatste moment nog opgeroepen op die dag in maart 1945 toen in Keulen de oorlog op zijn laatste benen liep. Op de Aachener Straße was hij meteen al Amerikaan-

se soldaten tegen het lijf gelopen die tot in de westelijke delen van de stad waren doorgedrongen. Opgelucht had hij zich zijn geweer laten afnemen. ‘Go home, grandpa,’ hadden de jonge Amerikanen gezegd.

‘Zijn wij de enigen die wakker zijn?’ Heinrich keek naar de pendule die er al hing sinds zijn ouders in 1914 in dit huis waren komen wonen. Kwart voor negen.

‘De kinderen kwamen pas tegen vier uur thuis. Ze deden zachtjes, maar ik zag het licht in de gang onder de deur door.’

‘Dan zal hun oud-en-nieuwfeest wel geslaagd zijn geweest.’

‘Die gelukkige jeugd toch,’ zei Gerda. ‘We beginnen oud te worden.’

‘Vooral ik.’

‘Ik voel me nog niet rijp genoeg om oud te worden.’

‘Ach, kleintje van me,’ zei Heinrich. Het was waarschijnlijk geen goed idee geweest om oud en nieuw alleen met hun tweetjes te vieren. Gerda hield van feesten, maar hij had naar stilte verlangd. Zonder de kinderen, die uitgelaten inhaalden wat ze lange tijd hadden moeten missen. Zonder zijn vermoeiende nichten, die bij hen inwoonden sinds hun woning in Klettenberg ten prooi was gevallen aan de bommen. Hoe hadden ze het voor elkaar gekregen om allebei ongetrouwd te blijven? Mannen waren er in Billa’s en Lucy’s leven genoeg geweest. Nu beschouwden ze hem als het zorgzame hoofd van de familie.

Gisteravond waren ze allebei *auf Jöck* gegaan. Zo noemde Billa het als ze op zoek gingen naar plezier. Eten in een van de brouwerijen, naar de film in de nieuwe bioscoop aan de Hahnentor. Ze zouden er snel genoeg over vertellen.

Hij ging in de versleten gobelinstoel naast de boekenkast zitten, zette zijn hoornen bril af en pakte het eerste het beste boek. Gottfried Kellers *Der grüne Heinrich*. Verhalen over een mislukte kunstschilder. Ook dat nog. Hij moest meteen weer aan de galerie denken, die momenteel slechte zaken deed. De mensen hadden nog geen wanden om schilderijen aan op te hangen. Zelfs landschappen, die het voor de oorlog zo goed hadden gedaan, verkochten niet.

Hij zakte dieper in de stoel weg en sloeg het boek open. Luide voetstappen op de trap. De kleppers van Billa. Misschien kon hij

maar beter het grote boek dat op het telefoontafeltje lag voor zijn gezicht houden. *Das Große Jahrhundert Flämischer Malerei*. Gerda had hem dat prentenboek voor zijn verjaardag gegeven.

‘Billa komt eraan,’ zei Gerda.

‘Ik hoor het.’ Zijn nicht was kennelijk naar de keuken gegaan. Hij nam aan dat ze daar een eigeel in een glas zou loskloppen, de laatste druppels worcestershiresaus erbij zou doen en dan doorroeren met flink veel peper en zout. Dat dronk Billa ook als ze geen kater had. Ze beschouwde het als een drankje voor bohemians.

‘Heb wat geduld met haar. Als we de familie niet hier hadden, zouden er vreemden bij ons zijn ingekwartierd.’

‘Dat had ik liever gehad. Ik ken Billa veel te goed.’ Heinrich slaakte een zucht.

‘Ze voelt zich niet volwaardig.’

‘Dan moet ze werk gaan zoeken in plaats van hier de *grande dame* te spelen. Ik las ergens dat er telefonistes worden gezocht. Dan kan ze gesprekken afluisteren en alles aan haar vriendinnen doorvertellen.’

‘Je bent vandaag wel erg ongenadig over je nicht. Laten we liever Hamburg bellen en een gesprek naar San Remo aanvragen. Dat zal je humeur goeddoen.’

‘Ja,’ zei Heinrich. ‘Dat doen we straks. We moeten iedereen een goed jaar wensen. Ik ben benieuwd wat de jaren vijftig ons zullen brengen.’

Wat had er bij hem de overhand: hoop of angst en beven voor het eerste nieuwe decennium na de oorlog? Hij maakte zich vooral zorgen over hoe hij het huishouden draaiende kon houden. Met landschappen van de Nederrijn zat dat er allicht niet meer in. Misschien zou hij toch meer van die ingekleurde tekeningen met motieven van het oude Keulen moeten aanbieden. Keulen zoals het ooit was geweest. Verlangde niet iedereen er naar zijn herinneringen op te doffen?

‘Ik ben overigens in een stralend humeur,’ zei hij toen Gerda naar de keuken liep. Zo meteen zou er haringsalade worden geserveerd. Met rode bietjes en appel. Een traditie die hij met zijn huwelijk erbij had gekregen. Zelf had hij op nieuwjaarsochtend

om negen uur meer trek in naar gist geurende rozijnenstol met boter. Heinrich stond op om zijn vrouw te volgen en bij Billa aan de keukentafel te gaan zitten. Niet alleen de kinderen ontbraken. ‘Waar is Lucy?’ vroeg hij.

‘Die wil nog slapen,’ verklaarde Billa de afwezigheid van haar jongere zus. ‘Ze gromde alleen maar wat toen ik aanklopte.’ Gerda had de schotel met haringsalade amper op tafel gezet of Billa begon op te scheppen. ‘Precies wat je nodig hebt als vrolijke drinker.’ Zei Billa dat niet elk jaar?

Heinrich keek bijna verwijtend naar de dikke donkerrode blokjes. ‘Er zit wel erg veel rode biet in deze keer.’

‘Dat is goed voor je hart,’ zei Gerda. Al te stralend leek Heinrichs humeur toch niet te zijn.

Hamburg

‘Joachim komt niet meer terug,’ zei Kurt.

‘Vind je het nou echt nodig om het nieuwe jaar te beginnen met die hopeloze zin?’

Kurt Borgfeldt wendde zijn blik af van de grijze hemel boven Hamburg die vandaag niks vrolijks beloofde en keek zijn vrouw aan. ‘Ik wil alleen maar dat Nina en jij je niet zo blijven kwellen. En het doet de jongen ook geen goed als jullie hem laten geloven dat zijn vader nog terugkeert uit de oorlog.’

‘De oorlog is dit jaar in mei vijf jaar voorbij.’

‘Precies,’ zei Kurt.

‘En jij denkt dat het ons minder zou kwellen als we Joachim dood laten verklaren?’ Elisabeth Borgfeldt schudde haar hoofd.

‘Dan komt er eerder een einde aan die hele kwelling, Lilleken. Heb je enig idee waarom Nina gisteren al voor middernacht naar huis kwam? Ik dacht dat ze zich had verheugd op het oud-en-nieuwfeest bij de Clarkes.’ Hun dochter had nogal overstuur geleken toen ze van het feest was teruggekeerd. Terwijl ze het zo goed kon vinden met de Clarkes, beminnelijke Engelsen die in Hamburg een vertaalbureau hadden opgezet waar Nina sinds een halfjaar voor werkte.

‘Ze wilde vast bij Jan zijn wanneer de klokken het nieuwe jaar inluidden.’

‘Die lag in diepe slaap, daar hebben wij wel voor gezorgd.’

‘Het is allemaal moeilijk voor haar, Kurt. Een nieuw decennium is begonnen en Joachim raakt met elk jaar verder van ons verwijderd. Jan is eergisteren vijf geworden zonder dat zijn vader hem ooit heeft gezien.’

‘Een lot dat hij deelt met een heleboel andere kinderen.’

‘Dat maakt het niet gemakkelijker.’

‘Nee,’ zei Kurt. ‘Lilleken, ik verlang gewoon naar wat meer lichtheid in ons leven. En ik heb zo’n vermoeden dat Nina dat ook doet.’

‘En die lichtheid zou komen als we Joachim opgeven?’

‘Dankzij het Rode Kruis kunnen zelfs krijgsgevangenen in Rusland hun familie een teken van leven doen toekomen. We hadden allang iets van hem moeten horen.’

‘Ik vertrouw op mijn goede gevoel,’ zei Elisabeth.

‘Dat had je ook bij de zoon van Tetjen, tot het bericht van zijn dood kwam.’

Ze keken allebei naar het plafond, waar de lamp met de melkwitte glazen schalen aan hing te schommelen. Het was alsof er boven een kudde buffels door het huis denderde. Dat het er bij de Blümels alweer zo levendig aan toeging, terwijl de vader en kostwinner van de familie pas vroeg in de ochtend van zijn werk als kelner naar huis was gekomen.

Ooit hadden Nina en Joachim op de eerste verdieping gewoond. In april 1944 nog een laatste verlof van hun schoonzoon. Aan het eind van datzelfde jaar dan de geboorte van de jongen. Nu woonden Nina en het kind bij hen op de parterre. Elisabeth en Kurt hadden hun slaapkamer ontruimd en sliepen in het kamertje naast de keuken. Op de eerste verdieping was de familie Blümel ingekwartierd en onder het dak het echtpaar Tetjen.

Drukte in het hele huis. Zelfs de kelder zat meestal vol met mensen die onder de verwarmingsbuizen op oude matrassen sliepen en zich in de waskeuken wasten. De Blümels gaven het adres door aan al hun kennissen in Silezië die op doorreis waren of die ook besloten hier langer te blijven.

‘Laten we dankbaar zijn dat we nog een dak boven het hoofd hebben.’ Dat zei hij altijd op zulke momenten, of anders Elisabeth wel.

‘En de hoop op Joachims terugkeer willen we ook nog niet opgeven.’

Kurt knikte en voelde zich onbehaaglijk. Ze keken naar de deur, die op een kier open was gegaan. Hun kleinzoon Jan kwam de keuken in getrippeld, de grote oude beer, die ook Nina al had vergezeld in haar kinderjaren, op sleeptouw.

‘Mammie slaapt nog. Is ze laat thuisgekomen?’

‘Nee, mammie was hier alweer voordat het nieuwe jaar begon.’

Elisabeth keek naar de twee sektglazen die op het keramische aanrecht naast de gootsteen stonden. Nina had niet met hen op het nieuwe jaar willen drinken, ze was meteen naar haar kamer gegaan om naast Jan en de stoffen beer te gaan liggen. Was er ruzie geweest op het feest?

‘Krijgen we ontbijt met cornflakes?’ vroeg Jan. Hij was dol op de levensmiddelen uit de speciale winkels waar de soldaten van het Britse bezettingsleger en hun gezinnen hun inkopen deden. De Clarkes voorzagen Nina er royaal van.

‘Stol met boter en jam,’ zei zijn opa. ‘En voor jou warme chocola, omdat de eerste dag van het jaar een feestdag is.’ Hij had zichzelf altijd als een anglofiel beschouwd, maar die nieuwe ontbijtgewoonten vond hij maar niks. Maisvlokken. Pindakaas. De grootste gruwel was een gistpasta die Marmite heette.

‘Laten we wachten met het ontbijt tot Nina wakker is,’ zei Elisabeth. ‘Jan kan alvast een kommetje cornflakes eten.’

‘Nog even wat betreft meer lichtheid,’ zei Kurt. ‘We zouden vanmiddag een wandeling rond de Alster kunnen maken en daarna naar Bobby Reich om een grog te drinken.’

‘Ik ook?’ vroeg Jan.

‘Jij ook,’ zei zijn opa. ‘Eentje speciaal voor kinderen.’

‘Dan nog een tweede grog en nog een derde en dan word jij helemaal licht in het hoofd,’ zei Elisabeth. ‘Dan heb je je lichtheid.’

‘Doe niet zo streng, Lilleken. Zo straf zijn de grogs daar niet. Jan kan de step meenemen op de wandeling.’

‘Hè, ja!’ zei Jan. Groot was de teleurstelling geweest toen er met kerst alleen maar zachte pakjes onder de boom hadden gelegen. Truien, mutsen, een sjaal, wanten. Maar toen had hij de step op de één-na-laatste dag van het jaar voor zijn verjaardag gekregen. Niet eentje van hout met kleine ijzeren wielmpjes, maar eentje van glanzend rood metaal met dikke rubberbanden.

Elisabeth schoof het kommetje met cornflakes en melk naar haar kleinzoon toe, zette borden en kopjes op de tafel, waar de botervloot en de pot met aalbessenjam uit eigen tuin al op stonden. Ze legde de stol op de broodplank en keek op toen haar dochter de keuken binnenkwam, nog knipperend met haar ogen. Haar haar los, rode wangen van de slaap. Zo zag Nina er ’s morgens altijd uit als ze net op was. En toch was er vandaag iets anders dan anders.

San Remo

Koude lucht stroomde naar binnen toen ze het raam naar de straat opendeed. Koud genoeg om straks de hermelijn te dragen. De diepblauwe hemel zette je op het verkeerde been; in de nieuwjaarsnacht was de temperatuur gedaald. De Via Matteotti leek vier verdiepingen beneden haar zelfs te glinsteren. Margarethe hield niet van de hermelijnjas, maar haar schoonmoeder zou gekrenkt zijn als ze hem niet droeg naar het grote familiediner in Ristorante Royal. De Canna’s lieten graag zien wat ze hadden, en daar hoorde ook de hermelijn bij. *La pelliccia reale*. Een koninklijke bontjas.

Tenslotte had Italië nog niet lang geleden een koning gehad. Haar schoonmoeder vond het vreselijk dat Umberto vier jaar geleden het land uit was gezet. Dat was nog eens een fijne man. *Un uomo gentile*. Nu moest hij in den vreemde wonen.

Woonde Margarethe in den vreemde? Of was San Remo allang thuis voor haar geworden? Haar zoon was nog in Keulen geboren. Een jaar na Hitlers machtsovername waren ze naar het land

van haar man vertrokken, Bruno had het Italiaanse fascisme draaglijker gevonden dan het Duitse, maar ook het klimaat in het Keulse museum waar hij als curator had gewerkt was veranderd.

Margarethe Canna, geboren Aldenhoven, zuchtte bij de gedachte aan haar schoonmoeder en de hermelijn. Bruno's moeder voerde haar voornaamheid terug op het feit dat ze uit een Venetiaanse familie stamde, al was ze bepaald niet in een palazzo opgegroeid. Haar ouderlijk huis had in een arbeiderswijk gestaan. Welstand was pas in haar leven gekomen door haar huwelijk met een zoon van de Canna's. Had Margarethe ooit aan de verwachtingen van haar schoonmoeder voldaan? Ze was niet opgegroeid in een kolenhok, ook al deed Agnese soms alsof dat zo was, maar in een vooraanstaande Keulse familie. Margarethe schudde haar hoofd. Waarom nam Bruno's moeder zoveel van haar gedachten in beslag? Was ze na bijna zestien jaar nog altijd niet gewend aan die verwaandheid van haar?

'Trek die jas dan gewoon niet aan.'

'Prego?' vroeg Margarethe, hoewel haar man Duits had gesproken.

'De hermelijn,' zei Bruno. 'Ik zie dat je je hoofd schudt. En je trekt je schouders op. Tekenend van ongenoegen bij jou.'

Ze draaide zich om. 'Op dit soort momenten weet ik weer precies waarom ik twintig jaar geleden met jou ben getrouwd.'

'Je bent met mij getrouwd omdat je in verwachting was van ons kind. Gianni is overigens al wakker. Ik was net bij hem, hij doet opdruk oefeningen. Een van zijn goede voornemens, neem ik aan.'

'Ik zou liever gewoon met ons drietjes naar San Romolo gaan en ergens in een *locanda* een hapje eten in plaats van in het Royal.' Margarethe zag het al voor zich: haar schoonmoeder aan het hoofd van de tafel, de vettige *padrone* die haar in de watten legde. De grote zilveren schaal met de fazant die veel te lang voor de winkel van de poelier in de Via Palazzo had gehangen. In het Royal kookte men zoals in het nabijgelegen Frankrijk. Inclusief bestorven wild.

'Zou je liever weer in Keulen willen wonen?'

'Nee, Bruno, ik woon hier graag. Alleen Agnese maakt me het leven moeilijk en ze wordt met het jaar hardvochtiger. Dat ik ka-

tholiek ben is het enige aan mij wat haar goedkeuring kan wegdragen.’

‘En dat je haar een kleinzoon hebt gegeven.’

‘Maar de miskramen verwijt ze me.’

‘*Questo non è vero*,’ zei Bruno.

‘Je weet dat het zo is.’

‘Kom mee naar de keuken en drink een kop koffie met me. Dan kunnen we over gisteravond roddelen en ook nog wat linzen eten. Dat zal mama’s eerste vraag zijn. Zolang ik me kan herinneren maakt ze zich zorgen dat we in het nieuwe jaar zonder geld komen te zitten omdat we met oud en nieuw niet genoeg linzen hebben gegeten.’

‘Laten we liever de panettone aansnijden.’ Bij de koffie had ze liever een plakje luchtige cake met gekonfijt fruit dan koude linzen.

‘Neem op zijn minst een eetlepel vol,’ zei Bruno. ‘Dan hoef ik niet te liegen.’

Margarethe liep langs hem heen de gang in. Toen hij in de keuken aankwam, zat ze al op de linzen te kauwen, die deze keer wel erg al dente waren uitgevallen.

‘Je vindt mij een lafaard.’

‘Wat betreft die hermelijn zul je een held worden vandaag als je het restaurant betreedt met een vrouw in rode mantel.’

‘Ja,’ zei Bruno. ‘Dat zal ik. Met een vrouw in een heel erg rode mantel.’ Hij trok de schaal naar zich toe en begon de linzen op te eten.

‘Gisteravond met Donata en je broer was heel geslaagd,’ zei Margarethe. ‘Hun vrienden uit Bordighera zijn sympathieke mensen.’ Ze pakte het grote mes, sneed de panettone aan en legde twee plakken op de dikke witte porseleinen bordjes die ze alleen in de keuken gebruikten.

‘Ik geniet nog na van het moment waarop de borsten van mijn schoonzuster uit haar décolleté vielen. Dat zou een feest zijn geweest voor mijn moeder. Donata zou minstens een dozijn weesgegroetjes als boetedoening hebben gekregen voor dat décolleté.’

Donata had het al niet gemakkelijker dan Margarethe. Ze was weliswaar geboren en getogen in San Remo, maar nog altijd kinder-

loos en ondanks haar inmiddels bijna tweeëndertig jaar niet één enkele keer zwanger geweest. *Una colomba secca* noemde Bruno's moeder de vrouw van haar jongste zoon. Een droog duifje. Ze was zeer ontevreden over de vruchtbaarheid van haar schoondochter.

Waarom verdroegen ze Agnese Canna allemaal? En nog zonder klagen ook? Omdat ze het geld in handen had dat de Canna's al tientallen jaren verdienden met de bloemenhandel? Nee, dacht Margarethe. Het was niet het geld, het waren de familiebanden. Bruno en zijn broer Bixio zouden zich doodschamen als ze geen goede zonen waren voor hun mama, en hadden nooit kritiek op haar. Zolang hun vader leefde was alles gemakkelijker geweest, hij had veel van Agneses hatelijkheden opgevangen. Maar Bruno Canna senior was in mei 1945 overleden. Geen laat gevolg van de oorlog, maar een levenslange hartkwaal.

'Ik ga me aankleden,' zei Margarethe.

Bruno knikte. 'Ten strijde!' Hij speelde even met de gedachte dat zijn moeder met haar nieuwe, dure gebit op een hagelkogel zou kunnen bijten. De fazant was ongetwijfeld geschoten door een van de jagers hier uit de buurt. Grinnikend schoof hij het bordje met de panettone naar zich toe.

Keulen

Heinrich Aldenhoven keek in de scheerspiegel en trok zijn wenkbrauwen op. Net als zijn hele lichaam was zijn gezicht nog steeds vermagerd, alsof de hongerjaren nog altijd niet voorbij waren. De meeste mensen zag je bij wijze van spreken dikker worden, maar hij slaagde er maar niet in wat aan te komen. Hij dompelde de natte dassenharen kwast in de porseleinen kom en roerde het schuim door, de lucht van Kaloderma opsnuivend, zijn scheerzeep sinds zijn baardhaar was gaan groeien. Hij was nooit van merk gewisseld. Aanvankelijk om zich af te zetten tegen de turkoois-gouden 4711 waar zijn geboortestad mee doordrenkt was, inmiddels vanuit een troostrijk gevoel van gewenning aan de zuivere lucht van de Kaloderma.

De haringsalade had hij braaf opgegeten, ook Billa had hij ver-

dragen, die had verteld over haar bioscoopbezoek van gisteren en over de noodzaak van het bezitten van een stola van zilvervos, zoals de heldin van de film rond haar schouders had gedragen. Zijn nichten hadden waarschijnlijk echt geen idee hoe beroerd de galerie ervoor stond. Billa was heel goed in het buitensluiten van ongewenste feiten, en Lucy en zij hadden zich sinds ze het aandeel van hun vader in de galerie hadden geërfd geen van beiden ooit bekommerd om de zaken.

In de eerste jaren na de opening hadden de gebroeders Aldenhoven veel succes gehad met de kunstenaars van het expressionisme, maar al sinds de jaren twintig hadden ze geen grote namen meer vertegenwoordigd, en met de machtsovername door de nazi's waren ze definitief verworpen tot handelaars in beschouwelijke schilderstukjes.

Momenteel was er in de hele galerie maar één schilderij dat hem na aan het hart lag en dat zou hij Gerda voor haar verjaardag geven. Het werk van een jonge kunstenaar, geniaal en met licht penseel vanuit de herinnering geschilderd, want ook het koffiehuis op *De Ananasberg* in de Hofgarten in Düsseldorf was er sinds de oorlog niet meer.

‘Aardappelsoep met Nieuwjaar,’ zei Billa. ‘Dat meen je toch niet?’

‘Wat wil jij dan? Langoustines?’ Gerda hoorde de irritatie in haar eigen stem. Gewoonlijk was zij degene die meer geduld had met Billa, maar nu had ze het even gehad met haar.

‘Heinrich en jij doen net alsof we nog altijd in de hongerwinter van 1946 zitten.’

Gerda pelde twee grote uien en legde ze op de snijplank. ‘Ik maak het met gries in plaats van met meel.’

‘Doe maar extravagant.’

‘Draag dan ook eens wat bij aan de huishoudkas.’

‘Lucy en ik hebben ons geld in de galerie laten zitten toen vader stierf. We hadden ons ook kunnen laten uitbetalen.’

‘Ga alsjeblieft even een eindje wandelen, Billa, anders krijgen we nog ruzie. Misschien kom je een oudere heer tegen die je uitnodigt om een hapje te gaan eten bij het Marienbildchen.’

‘Dat “oudere” had je je kunnen besparen.’

‘Je wordt dit jaar vijftig.’

‘In de herfst pas. En jij bent ook niet veel jonger.’

‘Nee,’ zei Gerda. Op 12 januari werd ze achtenveertig, acht dagen later werd Heinrich achtenvijftig. Voor de oorlog hadden ze hun verjaardagen vaak gelijk met het carnavalsfeest gevierd, een enkele keer was ook Elisabeth, haar vriendin uit Hamburg, op bezoek gekomen. Misschien moesten ze dat weer eens oppakken. Ze keek naar de keukenklok. Bijna halftwee, het zou een laat middageten worden na de haringsalade die ochtend. Daarna wilde ze eindelijk de Borgfeldts in Hamburg bellen.

‘Doe in elk geval iets in de soep. Wat oud brood zullen we toch nog wel hebben? Of is Heinrich nog altijd zo dol op brood dat het de kans niet krijgt om oud te worden hier?’

‘Er ligt een dikke korst in de voorraadkamer. Als je die in stukken weet te snijden, kun je de blokjes roosteren.’

‘Croutons,’ zei Billa. ‘Kennelijk ben ik de enige die hier wat elegantie in huis brengt. Vroeger kochten we altijd de lekkerste delicatessen bij Hoss. Ganzenleverpastei met truffels.’

‘Is het je nou echt ontgaan dat Heinrich bijna geen schilderijen meer verkoopt?’

‘Koopmanstalent heeft hij nooit gehad, en als hij tegen klanten ook zo’n heilig gezicht opzet, schrikt hij de mensen alleen maar af. Heb je zijn gezicht gezien toen ik het over die zilvervos had?’

Gerda hakte fanatiek de uien fijn. Haar ogen begonnen te tranen. ‘Misschien moet je een keer op bezoek bij Margarethe in San Remo. Volgens mij zou jij het uitstekend kunnen vinden met haar schoonmoeder. Bontjassen onder elkaar.’

‘Absoluut,’ zei Billa. ‘Ik herinner me die oude signora Canna als een elegante verschijning. Helaas ben ik onmisbaar in Keulen. Vanwege een jóngere heer.’ Ze genoot van Gerda’s verbijstering.

‘En dan vier je oud en nieuw met je zus?’

‘Hij heeft een reeks gastoptredens in Holstein.’ Billa verdween in de voorraadkamer en kwam terug met de korst brood. Die kon alleen nog in zijn geheel in de soep, zo hard was hij. Ze zou hem in Heinrichs bord leggen. Bij die gedachte moest Billa glimlachen.

Brood. Dat ze allemaal de waarde van brood alweer waren vergeten. Hoe kostbaar het was geweest. Heinrich ving Billa's loerende blik op en aarzelde de korst in de soep te dopen. Nee, die lol zou hij haar niet doen. Zodra ze na het eten opstond zou hij het brood in de zak van zijn vest stoppen en hij zou het bij een andere gelegenheid zacht maken.

Maar niet alleen Billa keek naar hem, ook Gerda. Bezorgd? Lucy lepelde onbevangen haar soep op. De kinderen waren er niet, ze waren hun vrienden helpen bij het opruimen, restjes opeten en opdrieken.

'Ik moet je straks iets vertellen,' had Gerda voor het eten gezegd. 'Ik denk dat je er blij over zult zijn.'

'Wat wil je me vertellen?' vroeg hij toen ze allemaal waren opgestaan, de vaat naar de keuken brachten en hij de broodkorst in zijn zak had laten verdwijnen.

'Zullen we niet eerst eens Hamburg bellen?'

'Ja,' zei Heinrich. 'Die zullen het middageten inmiddels ook wel ophebben.'

Maar toen ze eenmaal waren doorgeschakeld, kregen ze alleen Nina, de dochter van Elisabeth en Kurt, aan de lijn. De anderen waren een rondje om de Alster aan het wandelen.

Daar was die blik van Gerda weer. 'Soms zie je er echt een beetje heilig uit,' zei ze. 'Daar heeft Billa best wel gelijk in.'

'Goeie god,' zei Heinrich Aldenhoven.

Hamburg

Nina legde de hoorn op de haak van de telefoon, die op een tafeltje in de kleine gang stond, tussen de keuken en de voormalige slaapkamer van haar ouders, nu de kamer van Jan en haar. Een stoel ernaast ingeval het gesprek wat langer duurde, maar ze hielden het bijna altijd kort. Als Joachim onverwacht zou komen, zou hij het tafeltje voorbijlopen en de trap op rennen naar de eerste verdieping om vrouw en zoon in de armen te sluiten. Hij wist tenslotte niet dat daar nu de Blümels woonden, die uit de omgeving van Breslau waren gevlucht. Moeder, vader en drie kinderen.

Onverwacht? Ze wachtte op hem sinds de laatste veldpostbrief. Die was van januari 1945. Het bericht dat hij vader was geworden had hem toen net bereikt.

Joachim, die ze altijd Jockel noemde. In haar gedachten deed ze dat steeds minder vaak.

Nina liep de keuken in en ging bij het raam staan. De hemel was weer donkerder geworden. Hoe lang zouden Jan en haar ouders bij dit weer gaan wandelen? Ze had last van rillingen, had ze tegen haar moeder gezegd. Waarschijnlijk een verkoudheid onder de leden, ze bleef maar liever thuis. Alleen met de gedachten aan een man die niet Jockel was.

Vinton. Had ze die naam ooit eerder gehoord? Vinton Langley. Engelsman. Anderhalf jaar geleden als correspondent voor *The Manchester Guardian* naar Hamburg gekomen. Inmiddels werkte hij voor *Die Welt*, de krant die in 1946 door de Britse militaire regering was opgericht.

Zoveel wist ze al over Vinton Langley. En wat wist hij over haar?

Dat ze een zoontje had voor wie ze dringend terug naar huis wilde, nog voor het klokkengelui, het glazengerinkel, de goede wensen voor het nieuwe jaar. Hij had haar nagekeken alsof hij had gehoopt dat ze op zijn minst een schoen zou verliezen waarmee hij Assepoester had kunnen vinden. Maar ze zaten niet in een sprookje en hij hoefde alleen maar navraag te doen bij de Clarkes.

Nee, het was niet mogelijk dat ze halsoverkop ineens van een ander hield. Liefde overkwam je niet zomaar. Hoe was het bij Joachim geweest? Destijds, in het eerste jaar van de oorlog? 1940. Ze waren allebei twintig geweest. Nina meende zich een soort van aarzelende toenadering te herinneren. Jong en verlegen waren ze geweest.

June Clarke zou Vinton Langley ook vertellen waarom ze was weggelopen, over Nina's wachten. Het wachten op een man die misschien allang niet meer leefde. Alleen haar moeder en zij geloofden nog in Joachims terugkeer. En Jan, bij wie ze hoop wekten, waar hij alleen maar onzeker van werd.

Vinton. Wat had hij gezegd? Dat hij de komende dagen naar Londen zou gaan voor een cursus van vier weken bij de BBC. Ze

had niet begrepen waarvoor. Hij was geen radioman, schreef voor kranten. Dat had hij benadrukt. Maar het was alleen maar goed als hij ver weg was. Het zou nog het beste zijn als hij in Engeland bleef.

De grote lichte *living room* van de Clarkes had helemaal vol gezeten, ze had bij de balkondeur gestaan, zich vastklampend aan haar glas, toen hij ineens vanaf het andere uiteinde van de kamer op haar af was gekomen en net had gedaan alsof hij haar eindelijk had gevonden.

Nina drukte haar voorhoofd tegen de ruit, waar inmiddels druppels langsliepen; het was begonnen te regenen. Daar waren ze, de wandelaars. Ze haastten zich naar de deur van het oude huis in de Blumenstraße dat al voor de oorlog niets chics meer had gehad. Het muurbloempje in een chique straat.

Ze deed het licht in de keuken aan. De vier witte glazen schalen stonden als compoteschaaltjes op een donker houten kruis. Van de zomer zouden zich daar weer dode dieren in ophopen die verbrandden aan de 100W-peertjes. Daar had ze als kind al zo'n hekel aan gehad.

Lichte meubels, dacht Nina. Zoals bij de Clarkes. Als Joachim naar huis kwam, dan wilde ze lichte meubels hebben. Alles nieuw. Ze glimlachte. Een gedachte om je aan vast te houden.

Een glimlach op het gezicht van haar dochter; Elisabeth Borgfeldt accepteerde het dankbaar. Ze hing de zware houten hanger-tjes met de twee wollen mantels te drogen aan de leuning van het trappenhuis. Haar dochter hielp de jongen zijn anorak uit te trekken; de ritssluiting bleef steken.

‘Voel je je al wat beter?’ vroeg Elisabeth.

‘Keulen heeft gebeld,’ zei Nina.

‘Bellen ze nog terug?’

‘Ja.’ Nina nam de koude handen van haar zoon tussen haar eigen warme handen. ‘Had je je wanten niet aan?’

‘Dan kan ik het stuur van de step niet goed vasthouden.’

‘Heb je het alweer wat warmer? Geen rillingen meer?’ Elisabeth keek haar dochter aandachtig aan. Nee, Nina zag er niet verkou-

den uit. Eerder ver weg met haar gedachten. Ze duwde haar kleinzoon met zachte hand de keuken in. 'Zou jij niet met opa mens-erger-je-niet gaan spelen, Jan?'

'Zouden we dat?' Kurt Borgfeldt keek op van het *Abendblatt* van oudejaarsdag dat hij net had opgepakt. 'Als Lilleken het zegt.' Jan kwam al aanlopen met het rode zakje en begon de pionnen op het bord te zetten.

'En dan gaan wij even bezig met die losse zoom van jouw jurk.' Elisabeth trok Nina mee de slaapkamer in voordat iemand vraagtekens kon zetten bij die losse zoom.

'Mama, wat moet dat? Ik heb je niks te vertellen.'

'Is het vanwege Joachim?' Elisabeth ging op de rand van het bed zitten.

Nina bleef voor de kleine secretaire staan die nog uit haar jeugd stamde. 'Gaat het niet altijd om Joachim?' vroeg ze.

'Wat is er gisteren bij de Clarkes gebeurd?'

'Niks. Ik werd alleen veel te snel tipsy. Daarom wilde ik geen sekt meer met jullie drinken, ik was al duizelig.'

Elisabeth knikte. 'Je weet dat je mij alles kunt vertellen.'

Ze hoorden de telefoon rinkelen.

'Dat zal Keulen zijn,' zei Nina. Het klonk opgelucht. Haar moeder stond op en draaide zich in de deuropening nog een keer om. 'En er was echt niks? Heeft iemand je boos gemaakt?'

'Laat Gerda niet langer wachten,' zei Nina. Die hele inquisitie begon haar op haar zenuwen te werken. Met al zijn charme was haar vader een stuk terughoudender, ook al verweet haar moeder hem vaak lichtzinnigheid. Hem zou ze eerder in vertrouwen nemen, als kind al had ze geheimpjes met Kurt gedeeld. Maar het was beter te zwijgen.

'Jan heeft vingerhandschoenen nodig,' zei Elisabeth voordat ze de kamer uit liep om nieuwjaarswensen uit te wisselen met haar vriendin.

Aan het begin van het telefoongesprek was ze in gedachten nog bij Nina. Als haar dochter nou maar niet aan Joachims terugkeer begon te twijfelen.